

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

3. Miejscowość

DOBRA NOWOGARDZKA

1592

1. Nazwa

TEREN STAREGO MIASTA W DOBREJ NOWOGARDZKIEJ

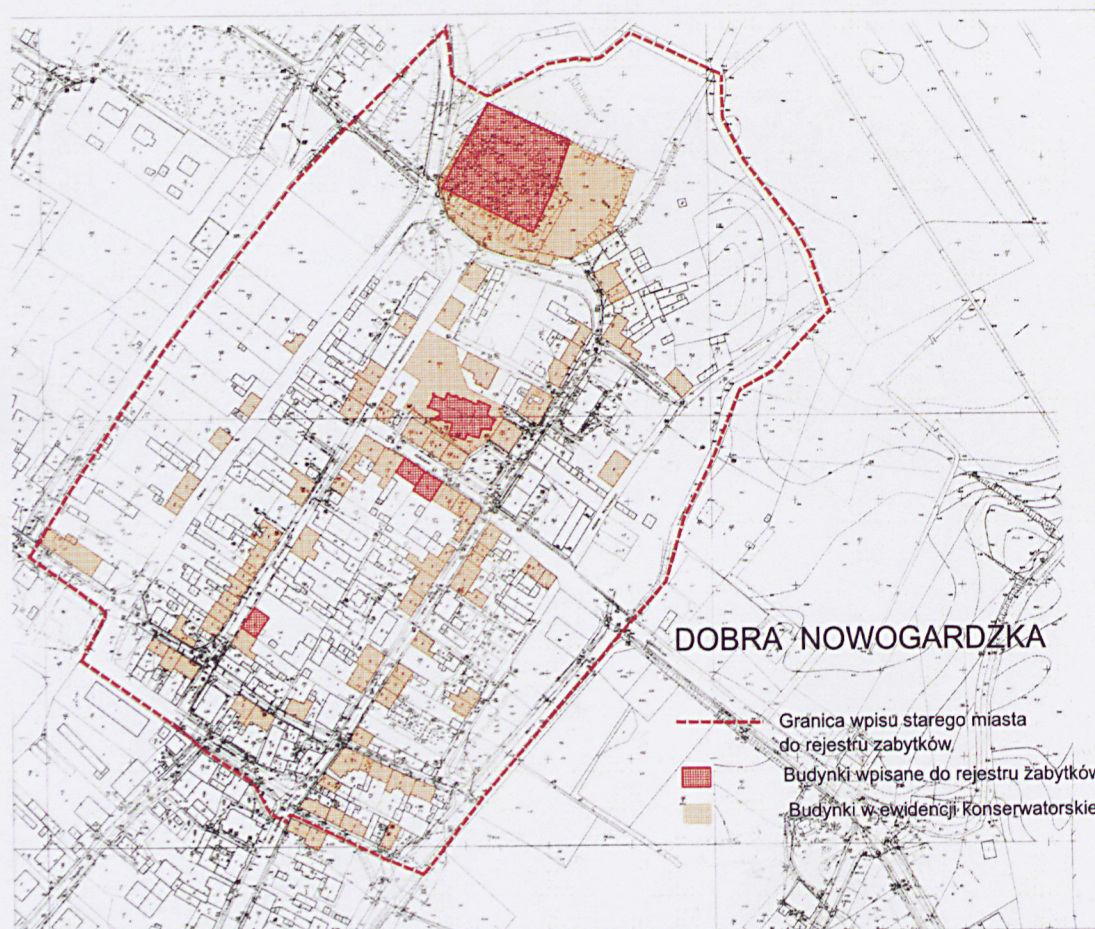
2. Czas powstania

osada
wczesnośredniowieczna,
prawa miejskie przed r. 1331

4. Adres

nd.
nr ewidencyjny działki
nd.
nr księgi wieczystej nd.

11. Materiały graficzne

5. Przynależność administracyjna
województwo zachodniopomorskie
powiat Łobez
gmina Dobra Nowogardzka

6. Współrzędne geograficzne

Rynek
N: 53° 35' 6,7" E: 15° 18' 26,88"

7. Poprzednie nazwy miejscowości

1257 i 1261 *terra* Doberen.; 1295 *castrum* Doberen; 1312 Doere; 1486 Daberr; do 1945 Daber; po 1945 Dobra Nowogardzka

8. Właściciel i jego adres

nd.

9. Użytkownik i jego adres

nd.

10. Formy ochrony

Wpis do rejestru zabytków Nr 81 dec. KI-V-0/65/56; 27 lutego 1956 r.

Struktura ochrony konserwatorskiej starego miasta na współczesnym podkładzie mapy zasadniczej, z pokazaniem granicy wpisu oraz zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków oraz znajdującymi się w ewidencji konserwatorskiej, wskazanej w obowiązującym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy.

Liczne przypadkowe znaleziska, na terenie miasta i w jego najbliższej okolicy wskazują na prawdopodobieństwo istnienia tu obozowisk plemion zbieracko-łowieckich już w schyłkowym paleolicie. Inne znaleziska wskazują na pewnego rodzaju ciągłość osadniczą brzegów jeziora Dobre (Gr. Teez) i Ciecze (Kl. Teez) także w okresie neolitu (narzędzia kamienne). Najstarszym osadnictwem wczesnośredniowiecznym jest grodzisko i osady z X do XIII w. położone na cyplu istniejącego obecnie szczątkowo jeziora Dobrskiego, które już w czasach nowożytnych zostało osuszone. Z pierwotnej osady, prawdopodobnie po zniszczeniu grodu, przeniesiono ludność do założonej w początku XIV w. osady z zamkiem w obecnej lokalizacji Starego Miasta.

Rozwój osadnictwa, w tym przybycie kolonistów, wiąże się z nadaniem przez ks. Barnima I w 1257 r. hr. Guncelinowi III ze Szweryna 4000 łanów ziemi na wschód od jeziora. Po śmierci Guncelina IV w 1284 r. lenno przeszło do Brandenburgii, a w 1287 r. otrzymał je Przybysław IV, książę z Parchimia w Meklemburgii. Po podziale księstwa w 1295 r. "domicit terrae Dobre ..." została włączona do księstwa Wołogoskiego Bogusława IV, z tego dokumentu pochodzi pierwsza wzmianka o "castrum Doberen". W 1308 r. ziemia Dobrska była lennem Henryka de Dobere zw. de Heidebrake i wówczas prawdopodobnie nastąpiło, w trakcie najazdu Brandenburczyków, zniszczenie grodu. W 1320 r. od księcia Wacława IV wołogoskiego otrzymali w lenno ziemię Dobrską Ekart i Ulryk Dewitzowie. Von Dewizom przypisuje się rozwój miasta i powstanie zamku. W 1331 r. przy nazwie Dobrej, w bulli papieża Jana XXII przyjmującego księstwo pomorskie jako lenno papieskie od Barnima III użyto słowo „civitas”. W tym samym czasie wzmiankuje się o nadaniu Dobrej miejskiego prawa lubeckiego. Kolejnym władającym Dobrą był już Gerard von Dewiz (1363-1422), który mając duże kłopoty finansowe zajął się rozbojem i zapisał się w historii jako „rycerz rabuś z Dobrej”. Można przypuszczać że z tego powodu dokonał przebudowy i wzmocnienia zamku murami obronnymi i wieżą, a miasto uzyskało mury obronne z wałami, fosą i dwoma bramami: Rynkową i Cieszeńską oraz murowany kościół parafialny. Dobra jako miasto mediacyjne podlegało w pełni prawnie i sądownie Dewizom, Burmistrz z ławnikami mógł jednak rozstrzygać sprawy dotyczące mieszczan, bez prawa apelacji, która należała do władającego. Mieszczanie trudnili się rolnictwem i pasterstwem, miasto było zapleczem gospodarczym zamku jako „rozbudowane podgrodzie”. W 1478 r. w trakcie zdobywania zamku miasto zostało spalone przez elektora brandenburskiego Albrechta. W końcu XV w. obok kościoła na środku rynku wzniesiono ratusz. Miasto reprezentowało w nim 2 burmistrzów, 2 senatorów, komornik i sekretarz.

Teren Starego Miasta, wpisany do rejestru zabytków, obejmuje obszar w granicach średniowiecznych dzieł obronnych: murów miejskich, wałów i fos wraz ze wzgórzem zamkowym. Zabudowa miejska miasta lokacyjnego była podzielona na 9 kwartałów dwiema ulicami podłużnymi (N-S) i dwiema ulicami poprzecznymi (W-E), z placem rynkowym, obecnie częściowo zabudowanym, na którym zlokalizowano kościół i ratusz (odrębne lokalizacje średniowieczna i nowożytna). Na osi ulicy podłużnej, tworzącej zachodnią pierzeję rynku – Zamkowej (Schloss Str -). usytuowany jest zamek, wyniesiony ponad poziom miasta, a na zamknięciu ulicy tworzącej pierzeję wschodnią – Młyńskiej (Muchlen Str), usytuowany był obok dojazdu do folwarku i zamku, młyn zamkowy. Ulica poprzeczna stanowiąca południową część rynku to Targowa (Markt Str) którą po stronie wschodniej zamykała brama Targowa. Na skraju południowym od bramy Cieckiej od zachodu prowadziła ul. Ciecka (Teetz Str.), Zamek i miasto posiadały odrębne fortyfikacje i system fos mokrych, zasilanych strumieniem Dobrzenicy napętniającym jezioro Ciecze i przepływającym po stronie zachodniej i północnej miasta, nad którym usytuowano młyn zamkowy. Miasto w granicach murów, wybudowanych w połowie XIV w. obejmowało obszar 6,35 ha, o kształcie prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami. Regularna siatka ulic, oparta na dwóch głównych ciągach ulicznych przebiegających równolegle do boków miasta, zamykała bloki zabudowy stykające się z murami miejskimi bez wydzielania uliczki podmurnej. Na najwyższym miejscu między głównymi ulicami powstała kwatery rynkowa o powierzchni 0,55 ha. Na środku rynku wzniesiono prawdopodobnie kościół, początkowo z nietrwałego budulca, by zastąpić go w końcu XV w. ceglanym. Pierwotny układ z dużym placem rynkowym i wąskim kwartałem od strony zamku podkreślał służebną rolę osady wobec siedziby feudalnej. Liczne próby rekonstrukcji układu średniowiecznego na podstawie przekazów historycznych jak dotąd nie mają potwierdzenia w terenie. Brak jednoznacznych dowodów na powiązanie komunikacyjne zamku z miastem i oddzielenie zamku od miasta fosą miejską wymaga prowadzenia badań terenowych podobnie jak potwierdzenia wymaga lokalizacja miejskich murów obronnych i bram miejskich, ostatnio badania Z Milera dowiodły błędną lokalizację, w powojennej literaturze, Chyży, która znajdowała się na północny zachód od zamku a nie jak pisze Radacki na południe od miasta, gdzie były rozlewiska i nie przebiegała żadna droga. W XV wieku zamek wzmocnił swoją obronność przez wzniesienie murów otaczających całe wzgórze zamkowe. Rozebranie umocnień, zasypianie fos i osuszenie terenów sąsiadujących z miastem pozwoliło w czasach nowożytnych na wprowadzenie dodatkowych ciągów ulicznych i znaczne powiększenie szerokości zasadniczego obszaru miasta, powstało nowe przedmieście na półwyspie po południowej stronie miasta przez którą poprowadzono także nowy trakt drożny.

Domy mieszkalne i zabudowania gospodarcze wznoszono w tradycyjnej konstrukcji ryglowej. Najstarszy obecnie istniejący dom mieszkalny pochodzi z przełomu XVII/XVIII w. Zastosowano w nim konstrukcję ryglową, wypełniając pola cegłą. Od XVIII wieku gabaryt budynków ograniczał się do dwóch kondygnacji. Budynki gospodarcze budowano w konstrukcji ryglowej i z drewna, stawiając wzdłuż podwórza budynek z wyżką i zamykając podwórze budynkiem w poprzek. Większość budynków w mieście była kryta trzciną. W końcu XIX w, większość domów z ryglówki zastępuje się kamienicami o tym samym gabarycie, z prostymi elewacjami prowincjonalnego neoklasycyzmu.

Miasto przetrwało II wojnę światową bez strat w strukturze zabudowy, jednak dla nowych osadników budynki z „pruskiego muru” były trudne do zaakceptowania a ich stan techniczny przyczynił się do licznych wyburzeń i budowy nowej zabudowy wielorodzinnej lub pozostawiania luk w zabudowie obrzeżnej.

<p>14. Kubatura</p> <p>nd.</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>nd.</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>osadnictwo miejskie</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>zespół wielofunkcyjnej zabudowy miejskiej</p>
<p>18. Stan zachowania</p> <p>Średniowieczny układ urbanistyczny (struktura i rozkład przestrzenny: zabudowy, komunikacji i dominant kulturowych) starego miasta jest zachowany, wraz z niewielkimi przekształceniami nowożytnymi. Największą zmianą było rozebranie miejskich murów obronnych i zasypanie fos, co pozwoliło otworzyć miasto i rozbudowywać jako układ skoncentrowany. Rozwój miasta bardzo nieznacznie zajął tereny podmiejskie, głównie w postaci obudowy dróg oraz jako „nowe miasto” powiązane z komunikacją kolejową. Bardzo tradycyjne funkcje miejskie i skromny udział przemysłu pozwolił utrzymać stare miasto jako główną jego część z wykorzystaniem tradycyjnych form zabudowy i jej umiarkowaną modernizację. Słabe czynniki rozwojowe spowodowały zachowanie nie tylko elementów kompozycji przestrzennej ale także zabudowy, której najstarszy zachowany budynek mieszkalny (dom, ul. Kościuszki 4, szach., XVII/XVIII, nr rej.: 217 z 25.02.1957) pochodzi z 1695 r.. i zachował archaiczną lokalizację szczytową. Najstarszymi zabytkami są: zachowana trwała ruina zamku Dewitzów (ruiny zamku, k. XV, nr rej.: 170 z 27.10.1957) oraz kościół parafialny (kościół p.w. św. Klary, k. XV, nr rej.: 171 z 16.10.1956). W rejestrze zabytków wpisane są 3 budynki ryglowe z poł. XIX w. (dom, ul. Bohaterów Westerplatte 25, szach., 1 ćw. XIX, nr rej.: A-29 z 28.02.2000; dom, ul. Kościuszki 3, szach., 1 poł. XIX, nr rej.: 528 z 22.12.1965 oraz nieistniejąca obora, ul. Westerplatte 11, poł. XIX, nr rej.: 527 z 22.12.1965), Natomiast w ewidencji konserwatorskiej znalazły się frontowe budynki ryglowe oraz murowane, pochodzące z drugiej połowy XIX w. i pierwszej połowy XX w. Zachowana zabudowa gospodarcza, często w dobrym stanie jest obecnie użytkowana jako obiekty usługowe, garaże lub magazyny z uwagi na zaniechanie działalności rolniczej przez mieszkańców miasta. Obecnie na terenie starego miasta znajduje się siedziba władz gminy i skupiają się podstawowe usługi handlowe i turystyczne. W stosunku do okresu w którym dokonano wpisu do rejestru zabytków znacznie więcej jest działek niezabudowanych, zmniejszyła się także liczba zabudowy gospodarczej, ale nadal dominuje krajobraz małego rolniczego miasteczka z początku XX w.</p>		<p>19. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Największym zagrożeniem dla zachowania wartości zabytkowych starego miasta jest wymiana istniejącej zabudowy bez zachowania obrzeżnej struktury kwartałów oraz brak nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi. Obok zachowanej urbanistycznej struktury nadziemnej Dobra posiada bogaty zasób zabytków archeologicznych, na które natrafiano, co było odnotowywane w kronikach, od początku XIX w., czyli od czasu rodzenia się pojęcia zabytku jako świadectwa historii. Fakty natrafienia na relikty fundowania miejskich murów obronnych (Miler 1998) wskazują na prawdopodobieństwo zlokalizowania przebiegu murów i wykorzystania ich przestrzennej lokalizacji w ustaleniach kompozycji nowej zabudowy na terenie starego miasta i jego nowszych fragmentach. Wskazane jest, z uwagi na tradycję i nadal widoczny udział konstrukcji ryglowej, utrzymanie budynków w tej konstrukcji oraz używanie motywów ryglowych w nowej zabudowie, która nie powinna odbiegać gabarytowo od zabudowy przedwojennej. Nadal największym zagrożeniem jest wyludnianie się miasta i opuszczanie zabytkowej zabudowy, lub brak środków właścicieli budynków na ich utrzymanie i bieżące remonty. Dla prawidłowej realizacji prac remontowych oraz umożliwienia budowy plombowej konieczne jest opracowanie planu miejscowego z obszernymi ustaleniami konserwatorskimi, regulującymi sposób i formę nowej zabudowy oraz dopuszczalne działania na obiektach istniejących. W polityce przestrzennej wskazane jest ograniczenie konkurencyjnych lokalizacji nowego budownictwa mieszkaniowego i opracowanie ofert dla niezabudowanych terenów miejskich, z ustaleniami dla zabudowy wielorodzinnej niskiej intensywności i wpisania się w istniejący charakter zabudowy.</p>	

20. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Archiwum Państwowe w Szczecinie – akta powiatowe, akta sądowe, ikonografia.
Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie – dokumentacja archeologiczna, dokumentacja konserwatorska, kartografia i ikonografia.
Archiwum zakładowe Starostwa Powiatowego w Łobzie – administracja, kartografia, stany władania.
Urzędu Gminy Dobra – administracja, ewidencja, zainwestowanie, remonty i utrzymanie bieżące, Izba regionalna – pamiątki, kopie dokumentów.

23. Bibliografia

H. Berghaus, „Landbuch des Herzogthums Stettin von Kamin und Hinterpommern, cz. II, t. V, Berlin 1872
T. Białecki, „Dobra” [w.] Herby Miast Pomorza Zachodniego, Szczecin 1991.
W. von Dewitz-Krabs, „Stadt und Land Daber” 1905
H. von Diest, „Zur Geschichte und Urzeit des Landes Daber” Szczecin 1904
Gantzer, „Geschichte der Familie von Dewitz”, t. I, Halle 1912
Gosch, „Ein Streifzug durch Dabersche Fluren und Gassen im 16 Jahrh.” [w.] Heimatblätter für den Kreis Naugard, R. II, zesz. 12 Nowogard 1928
R. Gaziński, P. Gut, M. Szukała, „Przewodnik po zasobie archiwalnym – akta do 1945 r.” Warszawa-Szczecin 2002.
J. Hinz, „Daber (Dobra)” [w.] Pommern Wegweiser durch ein unvergessenes Land, Würzburg 1992.
E. Keyser, „Deutsches Städtebuch”, t. I, Berlin 1939
J. Kohte „Die Denkmalpflege in Pommern”, Szczecin 1926
H. Lemcke, „Die Bau und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin”, zesz. IX, Der Kreis Naugard, Szczecin 1910
Z. Miler, „Dobra i okolice”, Szczecin 1998
Z. Miler, „Dobre miasteczko” Gorzów Wlkp. 2009
L. Turek Kwiatkowska, W. Filipowiak, H. Lesiński, W. Myślenicki, Z. Radacki, „Dobra Nowogardzka” [w.] Szczecin, miesięcznik Pomorza Zachodniego, zeszyt 4-5, Szczecin 1961.
Z. Radacki, „Średniowieczne zamki Pomorza Zachodniego” Warszawa 1976.

25. Źródła ikonograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania)

Archiwum Państwowe w Szczecinie, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Książnica Pomorska.
Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie
Urzędu Gminy Dobra – Izba regionalna – pamiątki, kopie dokumentów.

21. Uwagi

nr inv. 14893/2012, CD 284

22. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (data, imiona i nazwiska wypełniających)

24. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

Tekst; listopad 2012 *Janusz Nekanda Trepka*

plany, rysunki ; listopad 2012 *Janusz Nekanda Trepka*

fotografie : reprodukcje z literatury i stron internetowych

26. Załączniki

- 1 Historia, Widoki historyczne
- 2 Próby rekonstrukcji
- 3 Plany historyczne
- 4 Współczesny widok miasta z lotu ptaka

1. Miejscowość	DOBRA NOWOGARDZKA	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres TEREN STAREGO MIASTA W DOBREJ NOWOGARDZKIEJ	6. Zawartość załącznika Historia Widoki historyczne
2. Gmina	Dobra Nowogardzka		
3. Powiat	Łobez		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

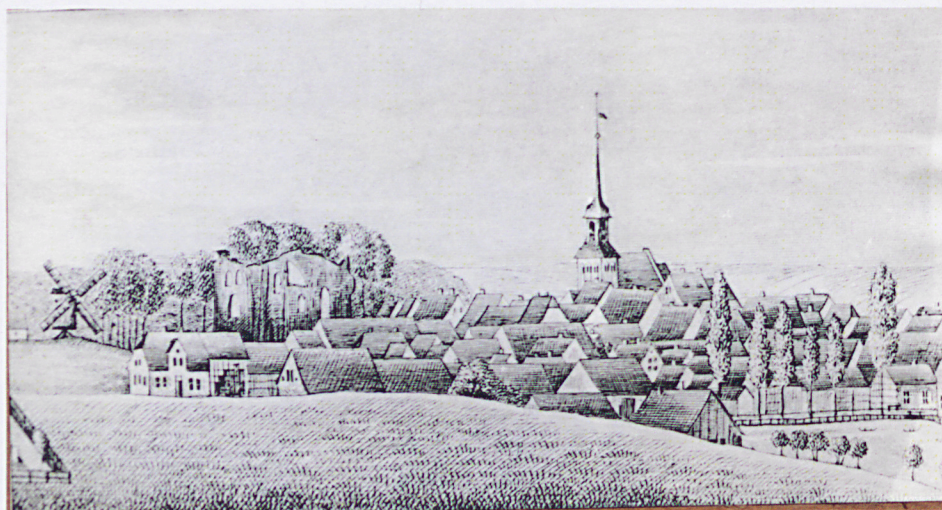
c.d. rubr. nr 12

Po kolejnym podziale księstwa w 1552 r. na szczecińskie i wólogoskie Dobra włączona została do księstwa wólogoskiego, gdzie kanclerzem na dworze ks. Filipa I został Jobst Dewitz, główny inicjator luteranizmu na Pomorzu. W 1538 r. zakończył budowę skrzydła południowego zamku i przebudował skrzydło gotyckie. W 1539 r. pożar strawił miasto wraz z ratuszem i kościołem. W przywileju dla odbudowy miasta nadanym przez Dewitzów, mieszczenie uzyskali prawo do 3 jarmarków rocznie. Cech tkaczy powołany do życia w 1568 r. założył folusz. W mieście pojawili się tkacze, sukiennicy i krawcy.

W 1572 r. skończył się okres rozkwitu rodu Dewitzów, po bankructwie Loitzów stali się niewypłacalni do 1763 r., kiedy to dług uległ przedawnieniu. Miasto jednak nadal się rozwijało, w 1590 r. założono szkołę, przed murami, koło bram zbudowano szpital św. Ducha i Jerzego. W mieście w 1628 roku było 128 domów i 650 mieszkańców.

W 1637 r. po śmierci Bogusława XIV Dobra tak jak pozostałe terytoria księstwa Pomorskiego zostały przejęte przez Brandenburgię, której administracja zreformowała lokalne władze, oszczędności wynikały z ogromnych strat w czasie wojny trzydziestoletniej, liczba mieszkańców Dobrej wynosiła w 1643 r. zaledwie 48 osób, ale już w 1696 r. podniosła się do 312, jednak dopiero w 1740 r. ponownie było tu około 650 mieszkańców. Miasto zachowało dawne przywileje - prawo do roli, wyrębu drzewa, połowów z jezior: Wielkiego i Małego Ciecza, wypasu bydła na łąkach, polowania i uprawiania 120 włók ziemi. Zwiększono ilość jarmarków do 5 rocznie. Do zajęć mieszkańców doszło szewstwo, piwowarstwo i gorzelnictwo. W 1768 r. wybudowano nowy ratusz zmniejszając rynek. W 1794 r., liczba domów wynosiła 145, a liczba mieszkańców 960, zamek został opuszczony, z miejskich murów obronnych pozostały małe fragmenty i obie bramy. W 1808 r. Dewitzowie sprzedali folwark wraz z zamkiem, w tym samym roku nowi właściciele wysadzili 2/3 zamku by uzyskać tani materiał budowlany. W 1838 – 41 odbudowano ryglowy ratusz a ludność miasta osiągnęła 1800 mieszkańców. W 1867 r. rolnictwem zajmowało się nadal 40% mieszkańców, rękodzielnictwem — 33,8 %, handlem – 6,7 %, służbą – 10,3 %. W 1859 r. zbudowano przez Dobrą szosę z Nowogardu do Chociwła trasując nową jezdnię zakolem przy fosie wokół zamku. W 1895 r. miasto uzyskało połączenie ze Stargardem i Łobzem koleją wąskotorową a w 1900 r. linię normalnotorową do Nowogrodu. W XX w. praktycznie nie nastąpiły zmiany w strukturze ekonomicznej miasta, do 1937 r. liczba mieszkańców wzrosła o dalsze 400 osób, osiągając w 1939 r. 2505 mieszkańców. W 1945 r. miasto zajęte przez Armię Radziecką bez znacznych zniszczeń, zostało szybko zaludnione z zachowaniem rolniczego charakteru. W 1946 r. było tu już 1553 mieszkańców, w 1960 liczba mieszkańców przekroczyła 2000 a w 2010 r. ich liczba wynosiła 2305 mieszkańców.

c.d. rubryki nr 11

Panoramy Dobrej w widoku od północnego zachodu

koniec XVIII w.

początek XX w.

Opracowanie załącznika

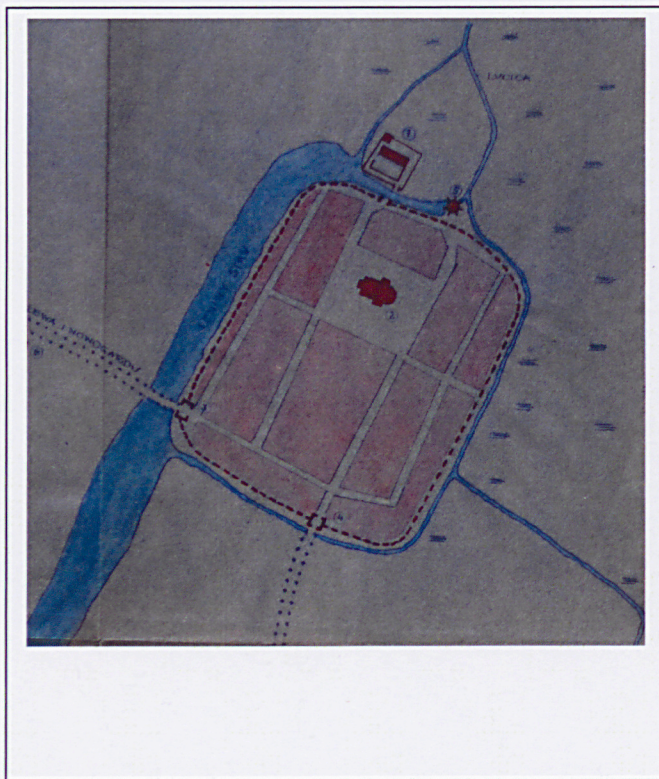
(data i podpis) listopad 2012 Janusz Nekanda-Trepka

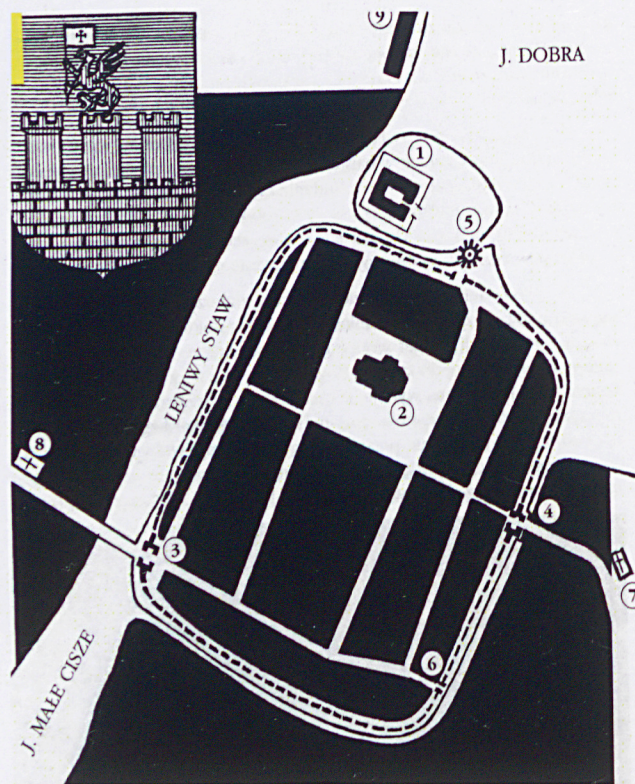
1. Miejscowość	DOBRA NOWOGARDZKA	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Dobra Nowogardzka	TEREN STAREGO MIASTA W DOBREJ NOWOGARDZKIEJ	Próby rekonstrukcji
3. Powiat	Łobez		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

c.d. rubryki nr 11

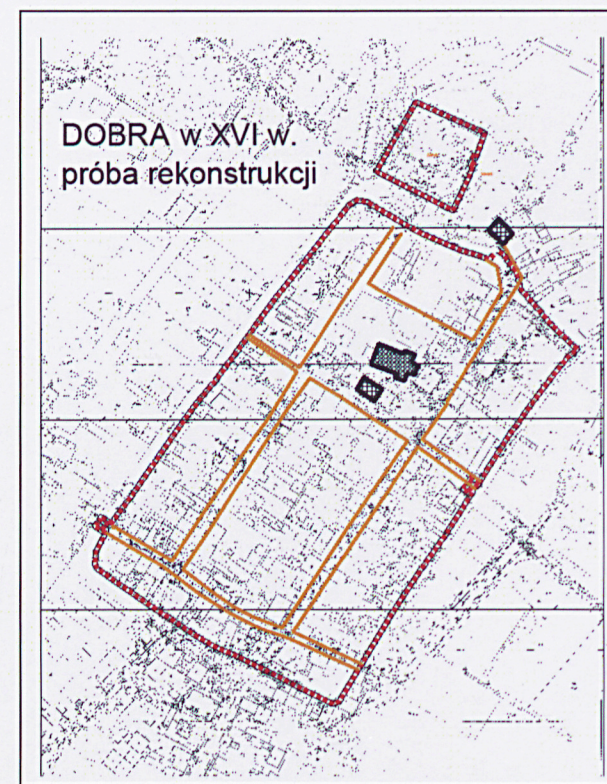
Próba rekonstrukcji planu średniowiecznego starego miasta Dobra Nowogardzka

Z. Radacki: Studium historyczno-urbanistyczne 1964 r.

Z. Miler: „Dobra i okolice” 1998 r.

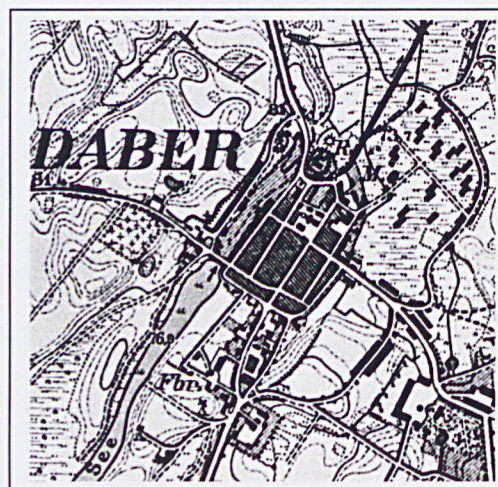

J. Nekanda-Trepka – opracowanie 2012 (niepublikowane)

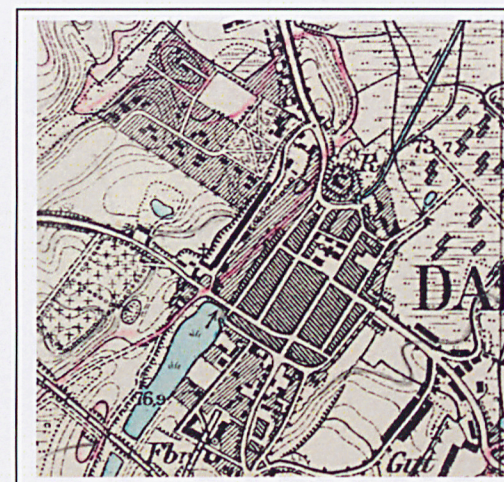

1. Miejscowość	DOBRA NOWOGARDZKA	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres TEREN STAREGO MIASTA W DOBREJ NOWOGARDZKIEJ	6. Zawartość załącznika Plany historyczne
2. Gmina	Dobra Nowogardzka		
3. Powiat	Łobez		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

c.d. rubryki nr 11

Messtischblatt Daber 1890-92

Messtischblatt Daber 1929

FR Barran, Pommern Städte- Atlas

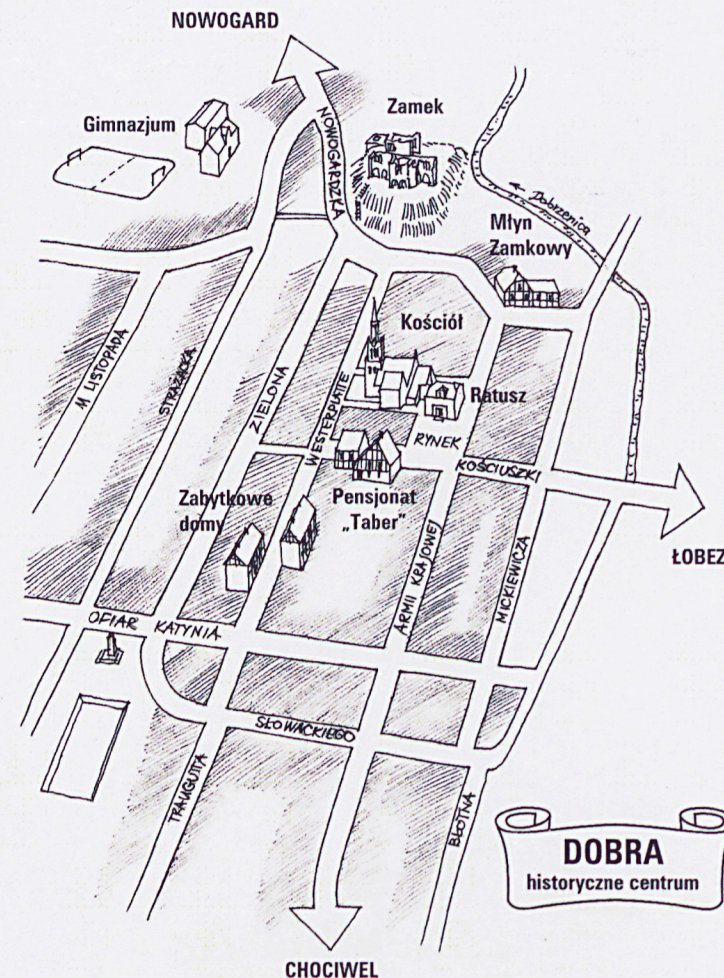
Wycinek mapy hrabiego von Schmettau z 1780 r.

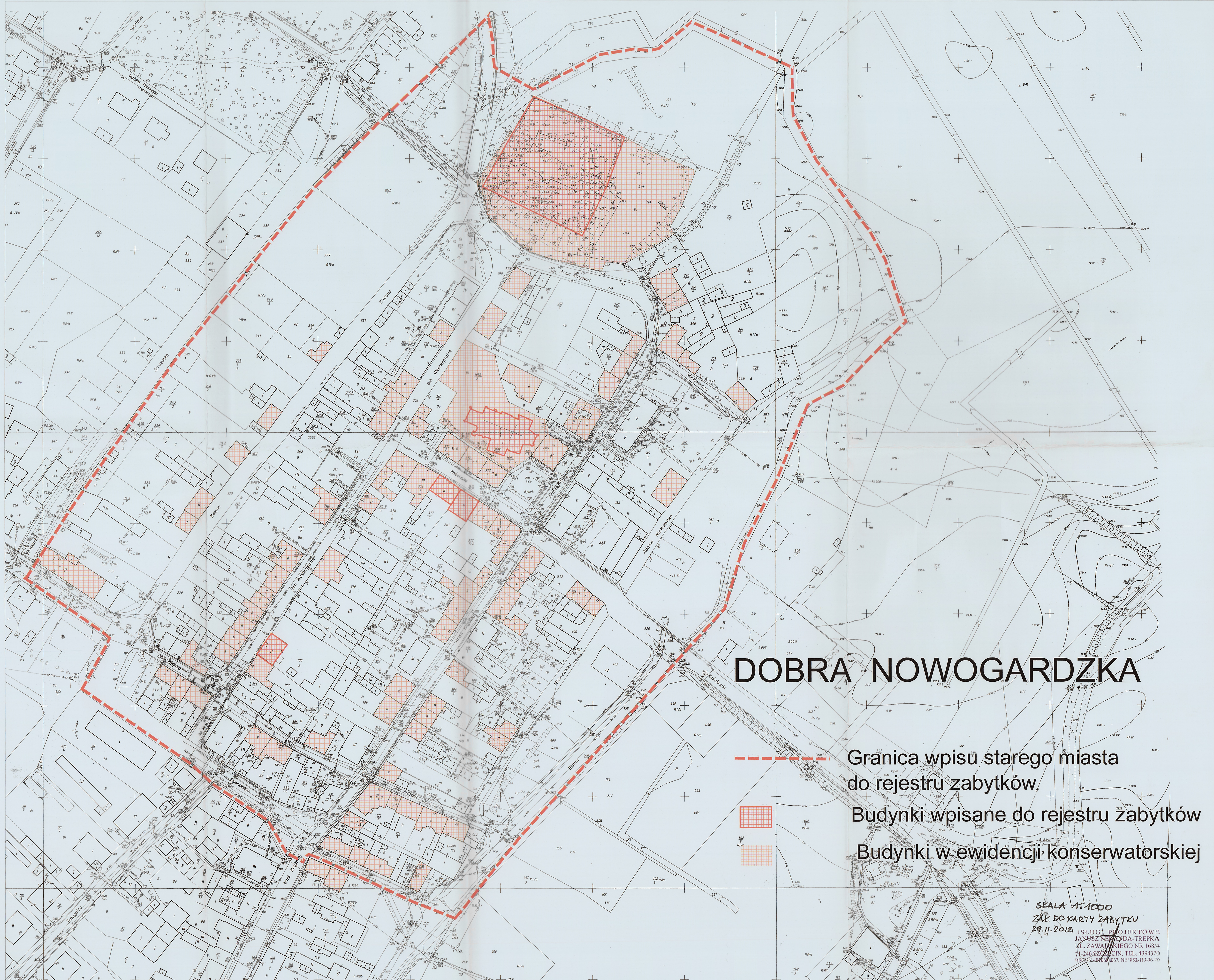
1. Miejscowość	DOBRA NOWOGARDZKA	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Dobra Nowogardzka	TEREN STAREGO MIASTA W DOBREJ NOWOGARDZKIEJ	Współczesny widok miasta z lotu ptaka
3. Powiat	Łobez		
4. Województwo	zachodniopomorskie		

c.d. rubryki nr 11

Orto-foto mapa z portalu
Geo-system.com.pl

DOBRA NOWOGARDZKA

Granica wpisu starego miasta
do rejestru zabytków

Budynki wpisane do rejestru zabytków

Budynki w ewidencji konserwatorskiej

SKALA 1:1000

ZAK. DO KARTY ZABYTEKU

29.11.2012

SLUGI PROJEKTOWE
JANUSZ NEMERDA-TREPKA
UL. ZAWADZKIEGO NR 168/4
71-246 SZCZECIN, TEL. 4394370
WWW.S-81068067.NIP.852-113-36-76